

OTÁZKY OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ PŘED A PO ROCE 1968

ENVIRONMENTAL PROTECTION ISSUES BEFORE AND AFTER 1968

RNDr. Miloslav Novák
mail: novak.sva@gmail.com

Klíčová slova:

Právo životního prostředí; ochrana životního prostředí; okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy.

Keywords:

Environmental law; environmental protection; Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia.

Abstrakt:

Článek ve zkratce popisuje vývoj ochrany životního prostředí v Českých zemích od soukromých aktivit ochrany přírody v 19. století, přes vývoj státní legislativy ke spolkovým činnostem. Stav ochrany životního prostředí v letech před vstupem vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 je charakterizován jako neuspokojivý, ale díky liberalizaci společnosti v šedesátých letech dvacátého století s položenými základy pro účinnou ochranu životního prostředí pod veřejnou kontrolou. V období tzv. normalizace se vinou porušování zákonů, zatajování informací a kriminalizace protestů stav životního prostředí stále zhoršoval a následky jeho poškození se nepodařilo odstranit dosud. V textu jsou jednotlivá časová období ilustrována dobovými citacemi z tisku a osobními vzpomínkami autora.

Abstract:

The article briefly describes the evolution of environmental protection in the Czech lands, from private initiatives in nature conservation in 19th century, through the development of national legislation to associations' activities. Before 1968, i.e. before the Warsaw Pact invasion, the situation in environmental protection was characterized as unsatisfactory, but the foundations for public control on effective environmental protection were already laid thanks to the political liberalization in the 1960s. During the so-called normalization period (1969-1989), violations of laws, information concealment and criminalization of protests resulted in constant deterioration of the state of the environment; elimination of its impact is not remedied yet. In this article, specific periods of time are illustrated by citations from contemporary press as well as by personal memories of the author.

Úvod

Cílem tohoto článku je posouzení důsledků dramatického vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa a následující tzv. normalizace pro ochranu životního prostředí. Aby bylo možné popsat rozsah těchto důsledků, článek alespoň ve zkratce popisuje vývoj tohoto oboru na území dnešní České republiky, jeho stav a směřování před tímto rokem. Vývoj ochrany všech složek životního prostředí byl bezprostředně ovlivňován politickými a společenskými změnami. Článek tento kontext s dobovými reáliemi přibližuje citacemi a to jak z odborného

tisku, tak z ostatních dobových pramenů, ze kterých je patrný vývoj vztahu společnosti k problémům životního prostředí.

1. Ochrana životního prostředí v českých zemích před rokem 1918

První vědomé aktivity ochrany životního prostředí měly podobu především soukromých aktů ochrany přírody a krajiny a všeobecně se uvádí, že to zpočátku bylo z důvodů estetických, kulturních a romantických. Je to pravda v tom smyslu, že zvyšování zájmu o přírodu v Evropě v 19. století pramenilo z osvícenských duchovních, etických a estetických principů a představ o ideální společnosti v souladu s přírodou. V okolí zámků a paláců začaly proto vznikat již v 18. století anglické parky přírodě blízké a ve druhé polovině 19. století s překotným rozvojem spolkové činnosti v českých zemích v kdekterém městečku pečovaly okrašlovací spolky o přírodní památky a zřizovaly veřejné libosady, parky a parčíky také ve víceméně přírodním stylu.

Nejvýznamnější ochranářské počiny v 19. století na našem území byla však soukromá rozhodnutí na vlastních pozemcích učiněná pozoruhodnými osobnostmi z důvodů přinejmenším nikoli jen estetických a romantických.

Šlo zejména o nařízení ochrany Žofínského pralesa a Hojné vody v Novohradských horách vyhlášené v roce 1838 hrabětem Jiřím Františkem Augustem Buquoyem. Text tohoto nařízení se bohužel nedochoval. Existuje však později datovaný fragment:

"Rozhodl jsem se zachovati zmíněnou lesní část jako památník dávno minulých dob názornému požitku pravých přátel přírody, vzdáti se v ní veškerého lesnického těžení, aby se v této části žádné dříví nekácelo, stělovo se nebralo a drobné dříví se nevybíralo. Zkrátka vše ponecháno bylo v dnešním stavu."

[13]

Hrabě Buquoy rozhodně nebyl romantický snilek. Tento velkopřemyslník, matematik a filozof byl sice podivín, kterému vadilo i nepřesné a nevědecké vyjadřování a nesnášel prý ani takové věty jako „slunce vychází“, ale byl polyhistor a udržoval kontakty s mnoha evropskými učiteli. V roce 1848 podpořil Svatováclavský výbor a jeho petici zaslanou císaři Ferdinandovi požadující lidská, občanská a národnostní práva. Požíval proto v revoluční Praze velké vážnosti. Po zprávě o propuštění zásadního odpůrce národně-liberálních ideologií, kancléře Metternicha, z císařských služeb dorazil k Buquoyovu paláci dav lidu a Buquoy ho z okna pozdravil. [43] Nyní je tento palác francouzským velvyslanectvím na Velkopřevorském náměstí v Praze naproti dnešní „Lennonově zdi“. Buquoy byl poté zatčen a několik týdnů vězněn jako podezřelý z organizování domnělého spiknutí a z údajného usilování o korunování českým králem. Je ironií dějin, že mírová shromáždění mladých lidí v osmdesátých letech dvacátého století byla právě v blízkosti Lennonovy zdi policejně rozháněna.

V roce 1858 kníže Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu vyhlásil rezervaci Boubín na Šumavě. [13] Vyhlášení předcházely desetileté výzkumné práce lesmistra Josefa Johna v osmi vytyčených nejzachovalejších oblastech. V dnešní terminologii šlo zřejmě o první soustavné ekosystémové výzkumy na našem území. Ani v tomto případě tedy nemělo vyhlášení rezervace primárně estetické či romantické důvody. Kníže Schwarzenberg měl ekonomické vzdělání, byl předsedou Vlastenecko-hospodářské společnosti v Čechách a úspěšně působil například v oblasti rybníkářství, cukrovarnictví, mlékárenství, stavebnictví a především prováděl úspěšné hospodářské reformy v zemědělství a lesnictví, ve kterém vycházel z pravidelných a

desetiletých revizí všech svých lesních porostů. Založil také několik odborných škol včetně první rolnické školy s českým vyučovacím jazykem a zaměstnancům zpřístupnil své knihovny a zřídil pro ně penzijní fond. [42]

Všechna výše zmíněná území byla v roce 1933 státem vyhlášena přírodními rezervacemi a dodnes jsou součástí sítě našich chráněných území. Jsou tedy z přírodovědných důvodů nejdéle nepřetržitě chráněná území v České republice. [13]

Za zmínku stojí také pozoruhodná Barrandova skála, kterou věnoval Přírodovědeckému sboru Národního muzea v roce 1884 do bezplatného užívání majitel lomů Maxmilián Herget. V témže roce na ní byla slavnostně odhalena téměř 5 metrů dlouhá deska se zlateným nápisem „BARRANDE“. Po 2. světové válce nebyla tato deska udržována. Až v souvislosti s Mezinárodním geologickým kongresem, který se konal v Praze v roce 1968, byla opravena. Ovšem nikoli zlatem, nýbrž lakem. Skála se pak v roce 1982 stala součástí nově vyhlášeného a dodnes chráněného území Národní přírodní památky Barrandovské skály. [19] Maxmilián Herget nebyl už romantikem vůbec. Vlastnil mnoho cihlen v Praze a okolí a cementárnu v Radotíně. [44]

Zárodky státní správy v ochraně přírody a životního prostředí lze v Rakousko-Uhersku spatřovat v lesním zákoně z roku 1878 [20] a také v sankčním Prügelpatentu. Šlo o císařské nařízení z roku 1854, které bylo využíváno mimo jiné při ochraně kulturních památek. Ustanovení tohoto „výpraskového zákona“ umožňující tělesné trestání bylo však zrušeno již roku 1867. [4] Tělesné tresty jako výroky soudu tak z našeho práva zmizely. Mlácení demonstrantů ovšem nevymizelo ani v Rakousku-Uhersku, ani později a diskuse o jeho oprávněnosti například při policejních zásazích v osmdesátých letech 20. století se vedly dokonce ještě v Parlamentu České republiky v roce 2018, kdy ho poslanec Zdeněk Ondráček vysvětloval jako plnění rozkazu.

V roce 1903 pak byli jmenováni první konzervátoři na ochranu přírodních památek a k provedení jejich soupisu [20]. Byl tak proveden první krok od romantického období, ve kterém převažovaly romantické a estetické důvody, k období konzervačnímu, ve kterém se vycházelo z dobového přesvědčení, že ochranou nejcennějších částí přírody ponechaných pouze přirozenému vývoji budou přírodní hodnoty trvale zachovány.

Z ostatních složek životního prostředí došlo v oblasti ochrany vod v roce 1870 zemskými zákony k uzákonění některých vodních toků a jezer jako veřejného statku [22] a v oblasti ochrany ovzduší lze dohledat Instrukci z roku 1870, která prikazovala okresním lékařům mimo jiné zabývat se zkoumáním „*povahy povětří a označovat místa výskytu škodlivých výparů z provozování různých živností*“. Na počátku 20. století pak úřady vyžadovaly u průmyslových zdrojů znečišťování alespoň minimální opatření proti kouři na podkladě rakouského živnostenského řádu. [17]

2. Ochrana životního prostředí v období 1918 – 1939

Československo v období první republiky od počátku věnovalo značnou pozornost ochraně přírody, která byla v působnosti ministerstva školství a národní osvěty. Již od roku 1918 byla zařazena do kompetence památkového oddělení odboru osvěty agenda ochrany přírody a stala se tak poprvé v historii součástí státního aparátu na našem území. V roce 1919 formuloval „ministrský konservátor“ Jiří Janda zásady ochrany přírody v útlé publikaci *Záchrana přírodního rázu republiky československé*. Pro ilustraci lze uvést konstatování ohrožení přírody

a krajiny intenzivní výrobou a zdůraznění potřeby vědeckého přístupu při ochraně přírody a jejího významu pro rekreaci a restituci obyvatel:

„V horečném shonu za podmínkami existenčními, za intenzivní výroby pomůcek životních snadno se zapomíná na povinnost, jež jako nepsaný zákon vložena jest do srdce myslícího člověka, na povinnost ke tváři země.“

„Bude potřeba provést podrobné vědecké zkatalogisování fauny a flory. Příslušná geologická šetření musí tuto práci podporovati.“

„Jen klid volné přírody dovede vrátiti rovnováhu prací uštvané duši lidské – veškeré ostatní „zábavy“ a „kratochvíle“ jsou jen novými biči na klesající výkonnost duševní.“

[15]

V roce 1922 byl generálním konservátorem ochrany přírody jmenován Rudolf Maximovič. Za jeho působení bylo do roku 1938 vyhlášeno 142 přírodních rezervací a byla tak vytvořena základní síť maloplošných chráněných území pro nejcennější části naší přírody, která slouží svému účelu dodnes. [29]

V případě ostatních složek životního prostředí však nedošlo v období trvání první republiky k podstatným legislativním změnám.

3. Ochrana životního prostředí v období 1939 – 1968

V období protektorátu byly agendy ochrany životního prostředí druhořadé a kromě skutečnosti, že oddělení ochrany přírody přešlo z ministerstva školství a národní osvěty podle německého vzoru do ministerstva zemědělství a lesnictví [20], nestojí za zmínku.

Za více než zmínku ovšem stojí úplný obrat v náhledu na přírodu a životní prostředí po roce 1948. Dnes nesnadno pochopitelný dobový patetický optimismus, ne vždy neupřímný, je těžké krátce popsat. Pro ilustraci nejlépe poslouží několik ukázek. Například úvodní věta komentáře k mapovému listu „Stavby komunismu a přetváření přírody“ v Malém politickém atlasu světa:

„Sovětský lid provádí velkou ofensivu za přetvoření přírody Sovětského svazu. Nespokojuje se s podmínkami, které příroda vytvořila, ale mění tvářnost celé své rozsáhlé země“ [24]

Rozorávání mezí, traktory a traktoristé, jednotná zemědělská družstva a pěstitelské sovětské úspěchy byly adorovány následujícími verši a to nikoli v časopise pro děti, jak by se mohlo zdát, ale v Literárních novinách:

*„Na tom starém poli,
na kterém děd oral,
hřmí motory k nebi
jako slavný chorál.*

*Na tisících korců
ořou vnuci spolu.
Jak polního kvítí
dětí kolem stolu.*

*Naše mladá síla
a náš život horký
zraje jak to pole
pšenky divotvorky. “ [32]*

Ani takové „verše“ nepůsobily tehdy na mnoho lidí naivně. Nebylo dlouho po okupaci, kdy měla armáda a zásobování fronty absolutní přednost a v celém protektorátu byl pro české civilisty nedostatek potravin. Řada jich nebyla dostupná vůbec, ostatní jen na skromný přiděl a často v náhražkách. Náhražku vajec žlutým práškem, kterému se přezdívalo „kikirikí“, si dnes ani nelze představit. Tehdejší děti si zas neuměly představit čokoládu. Znaly jen řepnou marmeládu, umělý med a náhražkové bonbóny – jeden sáček na měsíc, tedy jeden bonbón na dva dny. Krátce po válce, v roce 1947, postihlo Československo extrémní sucho a neúroda. Přídělový systém na chleba a mouku trval až do roku 1949. Celé vlaky sovětské pšenice pro československé mlýny a optimistické články v tehdejším tisku o úžasných úspěších sovětského zemědělství a šlechtitelství (například o divotvorné pšenici, která má na jednom stvolu několik klasů) vyvolávalo lákavou vizi konce nedostatku potravin nejen u nás, ale snad na celém světě. Věčný konec bídy a hladu, co více si šlo přát a proč pochybovat. Vždyť zpochybňovat propagandistický tisk ani nešlo. Ředitel Zoologické zahrady v Praze Zdeněk Veselovský vzpomínal, že coby mladý vědec po přečtení článku o rolníkovi, který si ochočil hada a krmil ho mlékem a rýží, napsal do redakce, že žádný had na světě se mlékem a rýží nedá krmit, a místo tiskové opravy se dočkal redakčního sdělení, že o zprávě nelze pochybovat, protože byla převzata ze sovětské tiskové agentury TASS.

Ukázka z všeobecné oslavy těžkého průmyslu je nejpoučňivější nakonec:

*„Bílé páry – černý dým -
nad Ostravskem hořícím.
Hory kouře – hory mračen.
Vzduch pod nimi syčí stlačen.*

*Šachty těží, hutě kují,
jak motory vybuchují.
Od Ostravy k Těšínu
zdvíhají zem k lepšímu... “ [54]*

Děti ve školách i ve školkách kreslily továrny a hustý černý dým valící se z komínů a byly chváleny. Byl to symbol ekonomického růstu. Středem pozornosti byly velké stavby socialismu a skvělé vize o přetvoření přírody podle vzoru sovětského stalinského plánu. V roce 1953 byla slavnostně založena Československá akademie zemědělských věd, jejíž součástí byla Komise pro přetvoření přírody. Biologické a zemědělské vědy se tak i u nás dostaly pod politický tlak, a to na základě lisenkismu. [28] Trofim Denisovič Lysenko odmítl genetiku jako buržoazní pavědu a na základě experimentů, které se jinde na světě nezdařilo opakovat, prosadil doktrínu o dědičnosti získaných vlastností a o možnosti skokové evoluce, kterou lze přetvořit přírodu, podříditi ji jako celek potřebám lidstva a zroditi biologicky nejvyšší stadium člověka – člověka sovětského.

Alespoň ochrana přírody zůstala poněkud stranou budovatelského megalomanství a ideologického třeštění. Ústraní v blízkosti památkové péče a tradiční vysoce vzdělaná základna přírodovědců a laických zájemců o přírodu umožnila v roce 1956 vydání zákona o státní ochraně přírody [47], který byl prvním zákonem svého druhu na našem území. Stanovil

kategorie chráněných území (velkoplošné národní parky a chráněné krajinné oblasti a maloplošné státní přírodní rezervace, chráněná naleziště, chráněné parky a zahrady a chráněné studijní plochy) a umožnil druhovou ochranu vzácných a ohrožených druhů živočichů, rostlin, nerostů a zkamenělin. V roce 1958 vznikl v Praze Státní ústav památkové péče a ochrany přírody a započalo vyhlásování velkoplošných chráněných území - chráněných krajinných oblastí a národních parků a četných chráněných území maloplošných. V celém státě začali působit konzervátoři a zpravodajové státní ochrany přírody. V roce 1960 byla přijata nová ústava, ve které byla deklarována ochrana přírody, a to mimo jiné jako součást zdravého životního prostředí:

„Stát pečuje o zvelebování a všestrannou ochranu přírody a o zachování krajinných krás vlasti, aby tím vytvářel stále bohatší zdroje blahobytu lidu a vhodné prostředí, které by prospívalo zdraví pracujících a umožňovalo jejich zotavení.“ [39]

Z ústavy poté vycházela právní úprava péče o životní prostředí.

V oblasti ochrany ovzduší především vyhláška ministerstva financí o opatřeních na ochranu čistoty ovzduší [40] a zákon o opatřeních proti znečišťování ovzduší z roku 1960 [48], který již měl povahu sankčního předpisu a stanovil emisní limity pro některé látky [17].

V oblasti ochrany vod ukládal zákon o vodním hospodářství již z roku 1955, aby nové závody, produkující při výrobě závadné odpadní vody, a kanalizační sítě nových sídlišť byly uváděny do provozu pouze s vyhovujícím zařízením na čištění odpadních vod. [46]

V oblasti péče o zdraví lidu vstoupila v platnost vyhláška o vytváření zdravých přírodních podmínek. [41]

Dále byl poprvé vymezen pojem zemědělského půdního fondu v zákoně o ochraně zemědělského půdního fondu. [10]

Postupně ožívala aktivní veřejnost, která byla paralyzována v roce 1951 paušálním zrušením stávajících spolků. V roce 1958 byl založen v rámci Společnosti Národního muzea v Praze Sbor ochrany přírody, který lze považovat za první nevládní ekologickou organizaci v Československu. V roce 1959 byla časopisem ABC mladých techniků a přírodovědců započata mimořádně úspěšná akce „hlídky ochránců přírody“, a v roce 1968 byl obnoven Skaut.

Dne 26. června 1968 byla zákonem zrušena cenzura. V článku 17 tohoto zákona se pravilo:

"Cenzura je nepřípustná. Cenzura je definována jako zásah státních úřadů proti svobodě projevu a obrazu a proti jejich rozšiřování hromadnými sdělovacími prostředky." [9,48]

Postupně tak vznikl základ pro účinnou ochranu životního prostředí pod veřejnou kontrolou. Ovšem pouze základ. Životní prostředí se stále zhoršovalo a nelze říci, že by i v politickém kvasu šedesátých let byla tato problematika prioritou. V Akčním programu KSČ z dubna 1968 je sice o životním prostředí jen jedna nepatrná zmínka, a to v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí [2], ale převládající nálada ve společnosti se zdála být zárukou nevratné liberalizace společnosti. Destalinizace započatá 25. února 1956 projevem Nikity Sergejeviče Chruščova na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, ve kterém odsoudil kult osobnosti, se zdála být v Československu završena. Monumentální symbol stalinismu - Stalinův pomník - byl koncem roku 1962 odstřelen. Šlo o sousoší 15,5 metru vysoké, 12 metrů široké a 22 metrů

dlouhé s osmi dalšími postavami a jen zapomenutou perličkou už je, že jedna z postav – sovětský vědec – měla podobu Ivana Vladimiroviče Mičurina. Iluze padesátých let postupně opouštěly i někdejší ikony socialistické kultury. Jako tehdejší reflexe šedesátých let poslouží úryvek z básně Milana Uhdeho:

*„Dnes už píše odvážně i Jan Drda:
Chcem žít líp, než řákej Alexandr dá.“*
[38]

Mimochodem i Milan Uhde den po úmrtí Klementa Gottwalda v roce 1953 uctil jeho památku emotivní básní „Do bitev půjde před řadami“. Ovšem jako sedmnáctiletý mladík.

V Československu v minulosti vícekrát vznikaly neobvyklé pojmy pro politické změny, které měly sílu reklamního sloganu. V roce 1989 to byla „sametová revoluce“ a v roce 1968 „socialismus s lidskou tváří“. Obecně vládlo přesvědčení, že jsou dobré časy doslova za dveřmi - ochranu životního prostředí nevyjímaje.

Politické změny však nebyly vnímány jako samozřejmost, ale jako osudová křižovatka československých dějin, kterou musíme úspěšně projít. Dne 25. července 1968 uveřejnil týdeník Svazu československých spisovatelů Literární listy pro svoji dobu příznačný článek „Dialog“, ze kterého cituji:

„Když po oznámení mnichovské kapitulace zíraly davy bezmocně do oken presidentského paláce, začala morální katastrofa tohoto národa. Po úžasném vzepětí sebedůvěry a obětavosti přišlo rozčarování, po něm zlost a nenávist.“

Pokračování článku bylo sice charakteristikou odhodlání, zároveň však nechtěně obsahovalo mrazivé proroctví:

„Tohle je od konce války nejdůležitější moment v životě našeho národa. Je to rehabilitace nejen strany, ale všech občanů a jejich mravního postoje, a rozhoduje se v ní nejen o minulosti, ale hlavně o tom, zda jsme opravdu hodni mít vlastní historii. Druhý Mnichov by nepřežila nejen vláda, která by ho podepsala, ale zhroutil by se definitivně celý národ. Stál by možná opět němě pod okny Hradu, ale pak by v bezmocné nechuti šel upalovat ty, které ctil, a prodával by to, za co chtěl obětovat život. Jde o všechno nám i vládě, proto jsme zajedno a proto je její zodpovědnost tak veliká. ... Má v ruce mravní osud každého ze čtrnácti miliónů obyvatel této země. A má také jejich spojení.“ [25]

4. Okupace Československa v roce 1968 a nastupující tzv. normalizace v roce 1969

Okupace vojsky varšavské smlouvy v noci z 20. na 21. srpna 1968 zasáhla prakticky celou společnost jako šok – napříč generacemi, napříč profesemi a napříč světonázorem občanů. Množství lidí bez váhání konalo skutky, které jsou ve zpětném pohledu hrdinské. Nebyla to jen účast na shromážděních pod hlavními tanků u Rozhlasu, na Václavském náměstí a na řadě dalších míst, ze kterých jsou dobře známé dramatické fotografie se zakrvácenými státními vlajkami. Bylo to také, po obsazení budov a vysílačů rozhlasu a televize, redakcí novin a časopisů a tiskáren okupačními vojsky, improvizované konspirativní vysílání, tvorba, tisk a kolportování mimořádných vydání novin, časopisů po celé republice přímo pod nosem samopalníků. Například mimořádná vydání časopisu Mladý svět byla v průběhu okupačního týdne každý den vytištěna v nákladu 30 – 50 tisíc výtisků [16].

Odhodlání většiny občanů zachovat jednotu a nepoddát se bylo ztupováno postupně. Ještě zoufalý čin Jana Palacha přivedl do smutečního průvodu 25. ledna 1969 předlouhou frontu lidí, kteří sice neschvalovali jeho tragický čin, ale nastavil jim a nemalé části národa morální laťku pro celý život. Zásadní zlom pak přišel při ročním výročí okupace. V Praze a v dalších velkých městech byly proti očekávaným demonstracím mobilizovány policejní složky, aktivovány lidové milice a do Prahy přijely jednotky armády včetně 88 tanků. Tentokrát však nikoli sovětské, ale československé armády. Demonstrace 21. srpna 1969 byly rozeznány. V Praze byli zastřeleni blízko Pražské brány devatenáctiletý Vladimír Kruba a osmnáctiletý František Kohout a na Tylově náměstí čtrnáctiletý Bohumil Širínek. V Brně byli zastřeleni osmadvacetiletý Stanislav Velehrach a osmnáctiletá Danuše Muzikářová. [7] Velké množství bylo zraněných. A způsobila to tentokrát „naše“ policie, „naše“ vojsko, „naši“ milicionáři a „naši“ hasiči. Tehdejší vyšetřování samozřejmě střelce nezjistilo. Vyšetřování po roce 1989 pro časovou odlehlost také ne. Nicméně bylo zjištěno, že vojsko pro nejistou spolehlivost vojáků základní služby nemělo ostré náboje a policisté a hasiči neměli samopaly a právě ze samopalů byly oběti zastřeleny. Střelci byli tedy milicionáři. [8]

Následovaly další dvě hořké pilulky. Hned následující den přijalo předsednictvo Federálního shromáždění zákonné opatření o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku. Alespoň krátké citace stojí za to:

„Kdo se účastní akce narušující veřejný pořádek, kdo k takové akci vyzývá nebo ji podporuje, kdo neuposlechne výzvy veřejného činitele k zachování veřejného pořádku nebo kdo k takovému neuposlechnutí jiného vybízí, bude potrestán pro přestupek odnětím svobody až do tří měsíců nebo peněžitým trestem až do 5000,- Kč nebo oběma těmito tresty.“

„Toho, kdo svou činností narušuje socialistický společenský řád a ztrácí tím důvěru potřebnou k zastávání dosavadní své funkce nebo dosavadního pracovního místa, lze z funkce odvolat, popřípadě s ním i okamžitě rozvázat pracovní poměr. Studenta lze za uvedených okolností vyloučit z dalšího studia.“

[52]

Přestupky řešili samosoudci. Proti rozvázání pracovního poměru, vyloučení ze studia či rozpuštění dobrovolné organizace nebyla prakticky možná obrana. Pod zákonným opatřením byli podepsáni Svoboda, Dubček a Černík. Nápis na zdech „Dubček, Svoboda – naděje národa“ a „Jsme s vámi, buďte s námi“, pokud ještě nějaké nesmyly deště či nebyly přetřeny, ztratily definitivně zbytek smyslu.

Deset dnů poté k dovršení všeho vydalo Rudé právo „Dokumentární reportáž ze srpnových dnů 1969 – Neprošli“, ve které bylo tvrzeno, že šlo o centrálně řízené vystoupení kontrarevolučních sil. Dnes lze těžko věřit, že autoři této tiskoviny například napsali pod fotografií demonstrujících mladíků zdvihající ruce s prsty do „V“ podtitulek „Smluvené znamení: za dvě minuty začne útok“. [26]

Následkem okupace byla mimo jiné vlna emigrace, ve které bylo množství odborníků ze všech oborů z oblasti životního prostředí. Odborný potenciál těchto věd byl pak dále oslaben při normalizačních prověrkách vyhazovy dalších vědců z akademických pracovišť, kteří odmítli pochopit okupaci jako internacionální bratrskou pomoc. Konec národní jednoty však paradoxně posílil dobrovolnou ochranu životního prostředí. Převážná část národa sice propadla rozčarování a apatii a další část obrátila plášť po větru, ale všichni nerezignovali. A právě

životní prostředí, zejména pak ochrana přírody, přitahovala celé období normalizace stále rostoucí počet aktivních lidí, kteří nechtěli být lhostejní a zároveň si nechtěli zadat s režimem.

5. Ochrana životního prostředí v období 1968 – 1989

Vývoj ochrany životního prostředí po roce 1968 by mohl být při letmém pohledu považován za uspokojivý. V roce 1969 vznikl ze Sekce ochrany přírody Sboru ochrany přírody při Společnosti Národního muzea TIS – svaz pro ochranu přírody a krajiny, který se postupně rozrostl v rozsáhlou organizaci s 16 tisíci členy [12], v roce 1973 byl přijat na svou dobu bezpochyby kvalitní zákon o vodním hospodářství [50], od roku 1974 působilo v rámci Socialistického svazu mládeže Hnutí Brontosaurus [12], v roce 1980 byl ustanoven Český svaz ochránců přírody, který nahradil TIS [12], v roce 1981 byla na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy založena Katedra ochrany přírody a krajinné ekologie, v roce 1986 byl doplněn zákon o státní ochraně přírody, který zavedl do právního řádu sankce za přestupky na úseku státní ochrany přírody [51], postupně byla vybudována soustava maloplošných chráněných území (jejich počet přesáhl tisícovku) a byly položeny základy koncepce ÚSES (územních systémů ekologické stability krajiny) jako nástroje pro komplexní ochranu krajiny [20], vícekrát byl novelizován zákon o ochraně zemědělského půdního fondu [10], byly přijaty zákony na ochranu před ionizujícím zářením, hlukem a vibracemi a tak dále. Právo koncem osmdesátých let pokrývalo tedy prakticky celou oblast životního prostředí. Zůstávalo však spíše jen na papíře. Díky nízkým sazbám pokut podniky často o těchto částkách uvažovaly v rozmezí tzv. zaokrouhlených chyb plánu [18]. Příslušné zákony byly často neplněny na základě výjimek či prostě ignorovány. K pochopení atmosféry normalizace v oblasti ochrany životního prostředí mohou dobře posloužit citace z dobového tisku z druhé poloviny osmdesátých let, tedy z doby politických změn v Sovětském svazu odkud poté pomalu pronikaly i do československého tisku termíny „glasnost“ a „perestrojka“.

Stav a vývoj životního prostředí v Československu byl postupně a více či méně odvážně, nicméně velmi výmluvně reflektován. Například v roce 1988 publikoval Jan Suchl v periodiku Kmen (týdeníku Svazu českých spisovatelů) článek Životní prostředí a glasnost, ve kterém mimo jiné napsal:

„Není to tak dávno, co otisknout fotografii mrtvého lesa na hřebenech Krušných a Jizerských hor se považovalo přinejmenším za provokaci a kalení vody a zveřejnění údajů o koncentraci škodlivin v ovzduší bezmála za vyvržení státního tajemství. Dlouho jsme se bohužel utvrzovali v přesvědčení, že negativní civilizační jevy naší činnosti sice existují, ale netřeba se kvůli nim zneklidňovat, neboť nepřesahují v daných oborech dané normy a jsou plně pod kontrolou kompetentních orgánů.... Veřejnost po léta konejšená a uspávaná stojí najednou tváří v tvář skutečností, které ji šokují anebo – což je horší – ponechávají netečnou. Lhostejnost, vlažnost, nevědomost, anebo pocit bezmocnosti, to je výsledek naší dosavadní ekologické „výchovy.““ [35]

V březnu 1989 uveřejnil deník Svobodné slovo poznatky prokuratury o stavu zákonnosti v oblasti tvorby a ochrany životního prostředí s následujícím komentářem:

„Stále se se setkáváme s utajováním informací z této sféry. Nemělo by se však stávat, že tak závažná havárie chemického skladu v Boršově u Kyjova (požár provizorního skladu asi 50 druhů chemických přípravků používaných v zemědělství) se dočká řádné publicity s půlročním zpožděním.... Na dotaz členů výboru České národní rady pro školství a vědu na postup vyšetřování tragického případu osmi dětí, které v květnu 1988 odnesly z odpadové haldy n.p.

SONP Kladno v Buštěhradě obaly na knihy potřísněné ethylendiaminem, náměstek generálního prokurátora odpověděl, že bude z hlediska trestní odpovědnosti obtížné prokázat vinu určité osobě, neboť na skládku vyvážela jedovaté odpady řada podniků.“ [14]

Kritické články byly však stále spíše výjimkou a naopak se stávaly předmětem kritiky. Rudé právo například v červenci 1989 uveřejnilo článek „Co mají za lubem?“. I z krátkého úryvku je zřejmé, jak moc vadil i pouhý požadavek veřejné kontroly:

„Demagogické šídlo v pytli je skryto i v požadavku z oblasti životního prostředí: aby velké ekologické projekty byly „neodkladně předloženy k všestrannému posouzení odborníkům i veřejnosti.“ Kdo má právo se nazývat odborníkem budou přitom určovat nezákonné skupiny.“ [5]

Ještě aby nezákonné skupiny určovaly, kdo je veřejnost. Vešlo by pak ve všeobecnou známost, že Československo bylo s Polskem a NDR nejznečištěnější zemí v Evropě, že Severočeská hnědouhelná pánev patřila mezi nejznečištěnější oblasti na celém světě [33], že Krkonošský národní park patřil mezi 12 nejohroženějších národních parků na světě, a že i formálně dobrý vodní zákon byl bezzubý, protože například jen v letech 1978 – 1980 bylo povoleno 2150 výjimek pro kvalitu odpadních vod – stavělo se tedy bez čističek [1]. V následujících letech bylo vydáno několik tisíc dalších výjimek. Výjimky byly vydávány jako dočasné. S pojmem dočasnost však měla naše společnost své zkušenosti od rozhodnutí o dočasném rozmístění sovětských vojsk na našem území. V lidové anekdotě se říkalo, že jednotkou dočasnosti je 1 Furt.

Ani dobrovolná ochrana přírody nebyla nijak idylická. TIS přes stále rostoucí počet členů nebyl nikdy přijat do Národní fronty a postupně se stával pro režim organizací čím dál, tím více podezřelou. Nakonec byl v roce 1979 přinucen k dobrovolnému samorozpuštění. Nahrazen byl Českým svazem ochrany přírody (ČSOP), který se od jeho zrodu snažily státní a stranické orgány plně kontrolovat, což se ale, především na nižších stupních ČSOP, příliš nedařilo. Řadové členstvo se věnovalo praktické ochraně přírody a vůči ideologickým proklamacím z ústředí bylo imunní. Zájem o dobrovolnou práci v ochraně přírody byl stále větší. Počet členů v ČSOP a také v mládežnickém Hnutí Brontosaurus rostl. Pramenem byly zčásti neoficiální, avšak nevymýcené skautské a trampské tradice, a stále více také přesvědčení, že jsou informace o stavu životního prostředí v Československu zatajovány a že jde v ochranářských organizacích o činnost přinejmenším nekonformní. Řada pracovníků z akademické sféry také nacházela v ČSOP důkaz občanské angažovanosti, aby mohli snadněji odmítat vstup do KSČ argumentem, že jsou touto prací zcela vytíženi a na stranické povinnosti by neměli čas. ČSOP přitahovala také věřící. Brigády se proto konaly především v sobotu, v neděli totiž část pravidelných brigádníků nepřišla, protože byli na mši. Přes všechnu snahu o ideologickou kontrolu ČSOP tak postupně docházelo k jisté radikalizaci. NIKa, bulletin Městského výboru ČSOP v Praze, si vícekrát vysloužil i kritiku ve stranickém tisku. Ekologické sekci Biologické společnosti Československé akademie věd od jejího vzniku v roce 1978 věnovala pozornost StB, a to kvůli kontaktům s chartisty i překladům zahraničních environmentálně zaměřených knih. Velký problém měla Ekologická sekce v roce 1983 v souvislosti se zprávou s názvem „Rozbor ekologické situace v Československu“, která popisovala stav všech složek životního prostředí. Nikoli s jejím zpracováním, protože vznikla na pokyn předsedy federální vlády Lubomíra Štrougala, ale díky tomu, že jeden z dvaceti exemplářů se dostal do rukou chartistů, kteří ho zveřejnili v samizdatovém zpravodaji „Informace o Chartě 77“ a poté byla zveřejněna ve francouzském deníku Le Monde a dostala se do vysílání Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy. Jaroslav Stoklasa, který byl za distribuci zprávy odpovědný byl mnohokrát u výslechu a nesměl

dále pracovat v sekretariátu Komise prezidia ČSAV pro životní prostředí, ale kdo dostal za hranice StB nevypátrala. Její zveřejnění v zahraničních médiích přispělo k zesílení mezinárodního tlaku na Československo a k přijetí Zásad státní koncepce tvorby a ochrany životního prostředí a racionálního využívání přírodních zdrojů usnesením vlády, kde bylo konstatováno, že dosavadní opatření zaměřená na ochranu životního prostředí nebyla dostatečně naplňována. [12] Aktivita Ekologické sekce vyvrcholily v únoru roku 1988 vydáním studie Stav a vývoj životního prostředí v Československu [33], ve které byla mimo jiné kapitola věnovaná regionální problematice – oblastem s velmi silně narušeným životním prostředím. Alespoň zmínkou je třeba upozornit na úlohu Závěrečného aktu Helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě z roku 1975, který ČSSR podepsalo. Bylo v něm mimo jiné uvedeno:

„... ochrana a zlepšování životního prostředí, jakož i ochrana přírody a racionální využívání jejích zdrojů v zájmu dnešní i budoucích generací, je jedním z úkolů rozhodujícího významu pro blaho národů a hospodářský rozvoj všech zemí...“ [53]

Z tohoto dokumentu vycházelo Prohlášení Charty 77 [30], které upozorňovalo na jeho nedodržování v Československu. Problematice životního prostředí se poté Charta 77 ve svých dokumentech věnovala průběžně – například v Průvodním dopisu k „Rozboru ekologické situace ČSSR“ [31]. Pro dobu tuhé „normalizace“ bylo příznačné, že text Prohlášení Charty 77 nebyl v našich sdělovacích prostředcích zveřejněn. Nejen umělci, ale i pracovníci v řadě odborných pracovišť a kulturních institucí i dělníci některých podniků pod více či méně silným nátlakem podepisovali různé petice proti Chartě 77, aniž by text prohlášení znali. A pokud ho znali ze zahraničního vysílání, nemohli to veřejně přiznat. Diskuse neexistovala – jen ideologická hysterie. Tolik se vedení strany a státu bálo, že Prohlášení Charty 77 bude veřejností „špatně pochopeno“, že jeho text nesměl být znám. Lépe, než to řekl ministr vnitra Jaromír Obzina v roce 1979 na Vysoké škole politické, to říci ani nešlo:

„ (Prohlášení Charty) sestavily ty nejlepší mozky „opozice“, je proto napsána tak rafinovaně, že kdybychom dovolili zveřejnit ji, 90 procent našich lidí by nepochopilo její nebezpečí. Nebýt masivní zastrášující kampaně, podepsali by ji mnozí, jeden až dva miliony občanů, kterým jen strach brání zařadit se mezi signatáře.“ [27]

Nebyli to samozřejmě jen odborníci a laičtí zájemci o životní prostředí, kteří stále více kritizovali situaci v Československu. Pozvolna se vytrácela všeobecná apatie. Nálada ve společnosti byla dobře patrná například při setkávání nastupující generace básníků, kteří měli svá autorská čtení ve druhé polovině osmdesátých let v suterénu Československého spisovatele pod názvem Poezie v podzemí. Jednak šlo o pocit jisté přiznávané bezmocnosti. Hymnou setkávání byla píseň Viktora Cajse „Sláva nám hrdinům u kavárenských stolků“:

*„Sláva nám hrdinům u kavárenských stolků
sláva pošetilým snům
a vzdušným zámkům starých princů.
Chcem staré rámy ke svým obrazům
a rychle zpátky do hodovních síní
a radši čelit kančím klům
a leštit ocel na mečích
než dívat se tu jak ti jiní...
než poslouchat ten jejich smích
než dívat se jak stále jdou*

*a pod tupostí praská zed'
a tu omítku rozbitou celý život mít ve vlasech.*

Sláva nám hrdinům u kavárenských stolků.“ [6]

a jednak šlo o rostoucí přesvědčení, že již nelze mlčet. Výborně to vyjádřil organizátor těchto setkání Jan Macháček v básničce Výlov:

*Stahují se sítě
na rybníku Svět
ve jménu Klidu a Pokoje
Jaképak rybí utrpení
kdo mlčí
není
[23]*

A ono se mlčet přestávalo. Už to nebyl jen úzký kruh disidentů. Různě zaměřené protestní aktivity včetně demonstrací byly čím dál početnější. Přiblížit tehdejší demonstrace není snadné. Nelze zapomínat, že všeobecně panoval strach. Z výše citovaného vyjádření ministra vnitra Obziny je zřejmé, že vytváření strachu bylo tehdy ve státním zájmu. Nešlo jen o strach z rány pendrekem, z odvedení na služebnu veřejné bezpečnosti, ale strach ze ztráty pozice v zaměstnání resp. vyloučení ze studia nebo třeba z nepřijetí dětí na školu. Proč si tedy pálit prsty, když stačí nadávat doma nebo mezi kamarády v hospodě anebo se dokonce vést s režimem a mlčet či si příkrádat z veřejného majetku nebo při „fuškách“ podle dobového hnusného hesla „kdo nekrade okrádá rodinu“. Tento strach a vypočítavost byl prolamován jen postupně a pomalu. Byl prolamován lidmi, kteří také měli strach, ale jednali v duchu slov Tomáše Halíka – „Nemít strach může být nedostatek. Já mám strach, ale kašlu na něj.“ [11]

Tehdejší demonstrace lze charakterizovat jednak zpravidla nevelkou početností demonstrantů (několik málo tisíc jen výjimečně a jen v posledních několika letech před rokem 1989), velmi často humorem, a do listopadové revoluce jakousi mimoběžností se zbytkem společnosti. Humor provází české země osudově i v nejtěžších dobách. Snad nikde na světě to nemá obdobu. Němečtí okupanti mluvili o směřících se bestiích. Sovětská vojska na každém rohu četla hesla typu „Běž domů Ivane, čeká tě Nataša“ a doba normalizace zejména na svém konci nebyla výjimkou. V roce 1989 dokonce vznikla, samozřejmě bez souhlasu úřadů, Společnost za veselejší současnost (SVS). Zahájila pravidelné běhy v ulici Politických vězňů od pamětní desky s Fučíkovým citátem „Lidé, bděte“ na bývalém sídle Gestapa v Petschkově paláci k budově hlavní pošty pod heslem „Dnes běžíme my za vás, zítra poběžíte vy za nás!“. Autor názvu SVS, Luboš Rychvalský, zůstal věrný snaze o veselejší současnost i ve chvíli zadržení na místním oddělení veřejné bezpečnosti v Krakovské ulici. Když stál, podle policejního pokynu, opřený o zeď se zdřevňujícíma roztaženými rukama čelem ke zdi, obrátil se k sousedovi a řekl: „Chceš slyšet něco veselého? Já jsem tady dobrovolně.“ Po řadě dalších happeningů uskutečnila SVS poslední veřejnou akci 15. ledna 1990 – předala prezidentu republiky, Václavu Havlovi, koloběžku na které pak jezdil po chodbách Pražského hradu [3]. Kuriózní bylo potírání závěru prvomájové demonstrace v roce 1989. Za oficiálními transparenty šel hlouček například s transparentem, na kterém byly hodiny s časem za pět minut dvanáct, jiná dvojice nesla transparent – pruh rudé látky na dvou tyčích bez jakéhokoli nápisu. Policisté jim vyrvali z rukou tyče, strhli pruh rudé látky a na zemi ho cupovali na kusy. Humor byl jednou z řady příčin, které rozkymácely totalitní režim a vedly k jeho pádu. V duchu dvojverší semaforové písničky z roku 1969:

*„Von totiž smích je neskonale dobrý
Není však dobrý mít ho za zády“.* [36]

To vše se dělo mimo běžný život. Nebylo nic obecně známo. O připravovaných demonstracích už vůbec ne. A tak při palachově týdnu (dvacátém výročí sebeupálení Jana Palacha), při kterém bylo mimochodem zatčeno 1400 osob [45], vyjížděli běžní cestující z metra po eskalátorech před zuřící policisty, aniž by tušili co se děje a vodní děla v mrazivých lednových dnech stříkaly proudy vody do bočních ulic nejen na ustupující demonstranty, ale bez varování i na bezradné náhodné chodce. Mimoběžnost běžného života a demonstrací bezděčně vyslovilo tehdy asi tak desetileté dítě v tramvaji číslo 11 ve stanici Muzeum, když vidělo z okna tramvaje policejní zásah: „Hele mami válka. Pojď vystoupíme a půjdeme se podívat.“

Cenzura ovšem mimoběžná s běžným životem nebyla vůbec. Všudypřítomná cenzura i autocenzura byla živěna kariérismem normalizátorů a strachem, lhotejností a předpodělaností normalizovaných. Kontrolou tisku samozřejmě postupovala od základů. Co smí být vydáváno, co musí být zatajováno, či knihy smí a nesmí být vydávány, kdo smí a kdo nesmí pracovat v redakcích – o tom všem bylo rozhodováno na stranických místech. Absurdity provázely denní tisk. Korektoři nekontrolovali jen překlepy a gramatické či stylistické chyby, ale i to, zda se titulky pod sebou znevažujícím způsobem nerýmují. Kdyby například byly pod sebou titulky „Přijela delegace sovětských horníků“ a „V Praze se uskutečnila výstava ratlíků“, mohl by z toho být pro redakci průšvih. Kolportér Večerní Prahy v podchodu na Václavském náměstí, který vždy lákal zákazníky vykřikováním úryvků z textu vydání buď z černé kroniky (jako „přepadl taxikáře kapesním nožem“) nebo nějaké zajímavosti, upozorňoval také na článek o mluvícím papouškovi vykřikováním „opeřenec promluvil“, musel pak vysvětlovat policejní hlídce, že opravdu neměl na mysli projev soudruha Gustava Husáka. Schvalování a zakazování se ovšem netýkalo jenom tisku. Podléhalo mu kdeco. Už třetí vlna vyřazování během čtyřiceti let zasáhla knihovny. Za německé okupace byly vyřazovány především kvůli „nevhodnému“ rasovému původu autorů, v padesátých letech bylo vyřazeno mnoho miliónů knih z důvodů ideologických a v době normalizace byly pak vyřazovány především knihy emigrantů a disidentů bez ohledu na rok vydání a obsah – nezáleželo na tom co bylo napsáno, ale kdo to psal. Kontrolování korespondence bylo obzvlášť pečlivé pokud přicházela z nesocialistického zahraničí. Komu v cizině příbuzní či známí předplatili byť zcela odborné časopisy, obdržel jen některé a ostatní ne. Zjistit proč nebylo možné. Snad se některému bdělému kontrolorovi zalíbila fotografie na obálce. Že bylo složité do západní ciziny vycestovat je známo obecně. I z této sféry lze uvést případy vykreslující tehdejší „schvalovací“ dobu překračující všechny meze. V roce 1972 byla organizována Českým svazem ochrany přírody odborná expedice Cotopaxi do Ekvádoru. Těsně před odletem expedici zakázal předseda ideologické komise Ústředního výboru KSČ Vasil Bil'ak. Díky příslušnému referentovi, který realizaci zákazu pozdržel a účastníky expedice informoval, se přece jen uskutečnila. Ambasáda sice dala od zakázané expedice ruce pryč, ale geologické mapy, které expedice zpracovala, posloužily jako podklad pro vyhlášení národního parku Cotopaxi a jsou v Ekvádoru využívány dodnes.[21] V případě etnografa Miloslava Stingla zas představitelé ministerstva zahraničí řešili, zda může přijmout náčelnictví severoamerického indiánského kmene Kikapů, které mu bylo nabídnuto. Povolení odůvodnili formulací „Indiáni jsou naši rudí bratři“ a pak ho občas oslovovali „soudruhu náčelníku“. [34] Kéž by dusná doba normalizace byla jen k smíchu.

Na rostoucí nesnesitelnost poměrů reagovaly ke konci osmdesátých let i demonstrace zaměřené přímo na problematiku životního prostředí. V roce 1989 se 29. května uskutečnila kočárková demonstrace pražských matek za zlepšení životního prostředí v Praze. Demonstrace matek s kočárky s dětmi myslím nemá v totalitních režimech obdoby. Průvod prošel po pěší zóně. Na

některých kočárcích byly plakáty s hesly – například „Co je ekologické, to je ekonomické“. Zpívaly se dětské písničky, jako je Travička zelená a shromažďovaly podpisy pod petici. Rozpačitá policie demonstraci sledovala, ale v tomto případě zcela výjimečně nezasáhla. Začátkem léta 1989 probíhaly každý týden demonstrace ve Stromovce organizované Českými dětmi proti plánované stavbě kapacitní komunikace otevřeným výkopem ve Stromovce. Vypadaly spíše jako školní vycházka. Demonstranti v troj či čtyřstupech v počtu tak jedné či dvou školních tříd procházeli cestičkami parku a rytmicky tleskali. Kolem pobíhali policisté v civilu a natáčeli si jejich tváře. Vybraní byli odváženi policejními antony a právě odtud byl také odvezen či spíše unesen Petr Placák příslušníky StB do křivoklátských lesů, kde byl zbitý bez dokladů a peněz ponechán. Další demonstrace proběhly ve smogovými situacemi těžce zkoušeném Podkrušnohoří. Příspěvek ve výši 2000 korun ročně občanům, kteří v regionu bydleli déle než 10 let, kterému se říkalo mezi lidem „pohřebné“, už neklid nedokázal utišit. Od 11. do 14. listopadu se konaly teplické demonstrace, které požadovaly „čistý vzduch a kyslík pro Teplice“. Zpočátku šlo o 800 účastníků. Po zásazích policie se poslední demonstrace zúčastnilo už jen 70 osob. Především vytrvalých teplických punkerů. Proti násilí policie v Teplicích protestovali 13. listopadu studenti Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V jejich prohlášení byla také výzva k odstoupení odpovědných příslušníků Sboru národní bezpečnosti, umožňování svobodného shromažďování občanů a rovněž oddělení agendy životního prostředí z kompetence ministerstva vnitra. Další protestní akce v reakci na teplické události se konaly 15. listopadu v Litvínově a 18. listopadu v Děčíně a v Liberci. [12] Pak už přišel 17. listopad a to je již zcela jiná kapitola.

Pro zajímavost připojuji ještě poznámku, která se datuje po 17. listopadu, ale má k němu úzký vztah:

19. listopadu 1989 byl v kulturním domě Ládví v Praze zahájen II. sněm ČSOP. Začal se zpožděním. Protáhlo se totiž jednání vedení ČSOP a ministra vnitra a životního prostředí Jirečka, který byl hostem sněmu, s delegáty sněmu, kteří byli členy KSČ. Předmětem jednání byla zřejmě situace po zásahu proti demonstraci na Národní třídě. Ostatní delegáti přešlapovali za dveřmi. Krátce po oficiálním zahájení sněmu přistoupil k mikrofonu jeden z delegátů a navrhl text usnesení vyslovující solidaritu se studenty. Byl to budoucí předseda vlády Vladimír Špidla. Poté vystoupila skupinka studentů a byla držena minuta ticha za údajně mrtvého studenta Šmída. Větší část delegátů stála. Přibližně třetina nikoli. U stolu vedení ČSOP a hostů sněmu vstal jediný. Byl to předseda kontrolní a revizní komise ČSOP paleontolog Jiří Kříž – ve svetr, manšestrácích a pohorkách. Saka a kravaty zůstaly sedět. Jedním z bodů jednání sněmu byl souhlas se vstupem do Národní fronty a ČSOP se jako první společenská ekologická organizace stala jejím členem. První a poslední. Národní fronta byla v lednu 1990 zrušena.

Závěr

Závěrem uvádím citaci z přednášky vynikajícího odborníka na genetickou toxikologii v souvislosti se stavem životního prostředí Radima Šráma na půdě Českého statistického úřadu ze dne 25. června 2015:

„Bylo prokázáno, že u populace v pánevních okresech je trvale snižena střední délka života mužů i žen a trvale zvýšená úmrtnost na srdečně-cévní onemocnění. U osob narozených v 70. a 80. letech je nutné očekávat zvýšený výskyt hypertenze, ischemické choroby srdeční a diabetu 2. stupně. Navíc poškození DNA bude nepříznivě ovlivňovat i další generace.“ [37]

Následky vstupu vojsk v roce 1968 a následující normalizace tedy ještě trvají. A bohužel ještě dlouho trvat budou.

Použité zdroje:

[1] Abychom měli kde žít, Svobodné slovo, 22. 3. 1989, In: Ekospektrum 2/1989, Městský výbor Českého svazu ochránců přírody, Praha, 1989, str 9

[2] Akční program Komunistické strany Československa přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna 1968 (http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf)

[3] BLAŽEK, Petr: Happeningem proti totalitě – Společnost za veselejší současnost v roce 1989, Paměť a dějiny 2014/03, str 12-23 (<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1403/012-023.pdf>)

[4] Císařské nařízení č. 96/1854 ř.z., jímž se vydávají předpisy o výkonu opatření a nálezů politických a policejních úřadů (Prügelpatent) - (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1854&page=489>)

[5] Co mají za lubem?, Rudé právo, 1. 7. 1989, In: Ekospektrum 2/1989, Městský výbor Českého svazu ochránců přírody, Praha, 1989

[6] CAJS, Viktor: Sláva nám hrdinům u kavárenských stolků, text písně, soukromý archiv Viktora Cajse

[7] CVRČEK, Lukáš: Oběti potlačení protiokupačních protestů v srpnu 1969 (<https://www.srpen1969.cz/single-post/2015/08/16/Ob%C4%9Bti-potla%C4%8Den%C3%AD-protiokupa%C4%8Dn%C3%ADch-protest%C5%AF-v-srpnu-1969>)

[8] CVRČEK, Lukáš: Srpnové události roku 1969 je potřeba stále připomínat (<https://www.srpen1969.cz/single-post/2015/08/07/Srpnov%C3%A9-ud%C3%A1losti-roku-1969-je-pot%C5%99eba-st%C3%A1le-p%C5%99ipom%C3%ADnat>)

[9] ČULÍK, Jan: Historie cenzury v Čechách, (<http://eldar.cz/mishutka/mn/%C2%9Akola/v%C3%BDpisky/Historie%20cenzury%20v%20%C3%88ech%C3%A1ch.doc>)

[10] FASOROVÁ, Iva: Ochrana zemědělského půdního fondu, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2008 (https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Mvdy-9COOd8J:https://is.muni.cz/th/195435/pravf_b/bakalarska_prace.doc+&cd=4&hl=cs&ct=clnk&gl=cz)

[11] HALÍK, Tomáš: Mám strach, ale kašlu na něj (http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/pribehy/_zprava/mam-strach-ale-kaslu-na-nej--875971)

[12] HRUBEŠ, Jan: Ekologické proudy v Československu, Disertační práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha, 2016 (<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/140053468/?lang=cs>)

[13] CHRÁNĚNÁ ÚZEMÍ ČR VIII. ČESKOBUDĚJOVICKO, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 2003

[14] Chránit, ne ničit – Nedostatečné zákony v péči o životní prostředí, Svobodné slovo, 14. 3. 1989, In: Ekospektrum 2/1989, Městský výbor Českého svazu ochránců přírody, Praha, 1989

[15] JANDA, Jiří: Záchrana přírodního rázu republiky československé (Predloženo 20. prosince 1919 ministerstvu školství a národní osvěty, které se zásadami zde vyslovenými plně souhlasí.), Verner a spol., Smíchov, 1919

[16] KALOUSKOVÁ, Adéla: Postavení týdeníku Mladý svět v Československu v 70. a 80. letech, Magisterská práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Praha, 2009 (<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/8001131181/?lang=cs>)

[17] KLEGA, Jiří: Právní úprava ochrany ovzduší před znečišťováním ze stacionárních zdrojů, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2007 (https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4rkc0_pyzBAJ:https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120116351+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz)

[18] KRUŽÍKOVÁ, Eva: Právo životního prostředí (http://www.komunistickepravo.cz/kapitoly/22_652-669_komunistickepravo-cz_Kruzikova_Zivotni-prostredi.pdf), In: Bobek Michal et Pavel Molek et Šimíček Vojtěch (editoři): Komunistické právo v Československu – Kapitoly z dějin bezpráví, Masarykova univerzita, Brno, 2009

[19] KŘÍŽ, Jiří: Geologické památky Prahy, Český geologický ústav, Praha, 1999

[20] LIPSKÝ, Zdeněk: Vývoj ochrany přírody v českých zemích, In: Životné prostredie 2016: 4: 205-208, Bratislava (http://147.213.211.222/sites/default/files/2016_4_205_208_Lipsky.pdf)

[21] LYSENKO, Vladimír: Berounský patriot mapoval ekvádorský vulkán, 2018, (https://praha.idnes.cz/vladimir-lysenko-beroun-patriot-ekvador-vulkan-cotopaxi-mapa-p64-/praha-zpravy.aspx?c=A180409_394098_praha-zpravy_nuc)

[22] LÝSEK, Lukáš: Právní nástroje ochrany čistoty vod, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2011 (https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/34483/DPTX_2010_1__0_35357_0_63183.pdf?sequence=1)

[23] MACHÁČEK, Jan: Výlov, In: Odpoutaný balón, Mladá fronta, edice Ladění, Praha, 1990

[24] Malý politický atlas světa, Státní zeměměřický a kartografický ústav, Praha, 1953

[25] MUCHA Jiří: Dialog, In: Literární listy 22/1968

- [26] Neprošli - Dokumentární reportáž ze srpnových dnů 1969, Rudé právo, 31. 8. 1969
- [27] OBZINA, Jaromír: Přednáška na Vysoké škole politické, In.: Černý pátek roku 1977 v Národním divadle, Lidové noviny, 24. 1. 2002. Mimořádná příloha Anticharta po 25 letech
- [28] OLŠÁKOVÁ, Doubravka et JANÁČ, Jiří: Kult jednoty – Stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948 – 1964, Academia, Praha, 2018
- [29] PELC, František: Institucionální zajištění ochrany přírody a krajiny v České republice, In: Životné prostredie 2016: 4: 213-216, Bratislava (http://147.213.211.222/sites/default/files/2016_4_213_216_Pelc.pdf)
- [30] Prohlášení Chary 77, In: Prečan, Vilém (editor), Charta 77 – 1977-1989 – Od morální k demokratické revoluci – Dokumentace, Československé středisko nezávislé literatury, Scheifeld-Schwarzenberg, Německo, a ARCHA, Bratislava, 1990
- [31] Průvodní dopis k „Rozboru ekologické situace ČSSR“, In: Prečan, Vilém (editor), Charta 77 – 1977-1989 – Od morální k demokratické revoluci – Dokumentace, Československé středisko nezávislé literatury, Scheifeld-Schwarzenberg, Německo, a ARCHA, Bratislava, 1990
- [32] SKÁLA, Ivan: Cesta, Literární noviny, 31. 7. 1954, In.: Podivuhodní kouzelníci – čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945 – 55 (uspořádal Antonín Brousek), Rozmluvy, Purley, Surrey, Anglie, 1987
- [33] Stav a vývoj životního prostředí v Československu, Ekologická sekce Československé biologické společnosti při ČSAV, Praha, 1989
- [34] STINGL, Miloslav: V Jemenu mě mohl zastřelit malý kluk, 2016, http://nazory.e15.cz/rozhovory/etnograf-a-spisovatel-miloslav-stingl-v-jemenu-me-mohl-zastrejit-maly-kluk-1326813?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu
- [35] SUCHL, Jan: Životní prostředí a glasnost, Kmen – týdeník Svazu českých spisovatelů, Praha, 1988, In: Ekospektrum 1/1989, Městský výbor Českého svazu ochránců přírody, Praha, 1989
- [36] SUCHÝ, Jiří: Jonáš a doktor matrace, píseň Proti všem, In: Jiří Suchý & Jiří Šlitr: Jonáš a doktor matrace, Supraphon 0230434, 1969 (<http://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/suchy-jiri/proti-vsem-417439>)
- [37] ŠRÁM, Radim: Přednáška o vlivu znečištěného životního prostředí na zdravotní stav (<https://www.czso.cz/csu/czso/prednaska-o-vlivu-znecisteneho-zivotniho-prostredi-na-zdravotni-stav>)
- [38] UHDE, Milan: Obloha samej cvok, text písně Písníčka o městě Gordion, Mladá fronta, Praha, 1967
- [39] Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky (https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html)

[40] Vyhláška ministerstva financí č. 178/1960 Sb., o opatřeních na ochranu čistoty ovzduší (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=178&r=1960>)

[41] Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 45/1966 Sb., o vytváření zdravých životních podmínek (<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1966-45>)

[42] Wikipedie: Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu (https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Adolf_II._ze_Schwarzenbergu)

[43] Wikipedie: Jiří František August Buquoy (https://cs.wikipedia.org/wiki/Ji%C5%99%C3%AD_Franti%C5%A1ek_August_Buquoy)

[44] Wikipedie: Max Herget (https://cs.wikipedia.org/wiki/Max_Herget)

[45] Wikipedie: Palachův týden (https://cs.wikipedia.org/wiki/Palach%C5%AFv_t%C3%BDden)

[46] Zákon č. 11/1955 Sb., o vodním hospodářství (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=11&r=1955>)

[47] Zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=40&r=1956>)

[48] Zákon č. 35/1967 Sb., o opatřeních proti znečišťování ovzduší (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=35&r=1967>)

[49] Zákon č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=84&r=1968>)

[50] Zákon č. 138/1973 Sb., o vodním hospodářství (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=138&r=1973>)

[51] Zákon České národní rady č. 65/1986 Sb., kterým se doplňuje zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody, ve znění zákona České národní rady č. 96/1977 Sb., o hospodaření v lesích a státní správě lesního hospodářství (<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-R-Uyt-UQ0YJ:https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw%3Fc%3D65%26r%3D1986+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>)

[52] Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=99&r=1969>)

[53] Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, (https://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1v%C4%9Bre%C4%8Dn%C3%BD_akt_Konference_o_bezpe%C4%8Dnosti_a_spolupr%C3%A1ci_v_Evrop%C4%9B)

[54] ZÁVADA Vilém: Černý kraj (ve sbírce Město světla, 1950), In.: Podivuhodní kouzelníci – čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945 – 55 (uspořádal Antonín Brousek), Rozmluvy, Purley, Surrey, Anglie, 1987